

METHODOLOGY AND METHODS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-181-7-25>

КРИТИЧНА ПАРАДИГМА ДОСЛІДЖЕНЬ У СУЧАСНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Семигіна Т. В.

*доктор політичних наук, професор,
Член Національного агентства кваліфікацій
м. Київ, Україна*

Становлення соціальної роботи в Україні як сфери наукового знання породжує численні дискусії щодо методології та методики досліджень, прийнятних для цієї сфери. У сучасній літературі виокремлюють такі ключові парадигми досліджень у соціальній роботі, як позитивістська, інтерпретативна та критична [14]. У цій розвідці представлено специфіку використання критичної парадигми для досліджень у соціальній роботі.

За твердженням Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи, дослідження у соціальній роботі спираються на різноманітні методологію та методи, визнають множинність, різноманітність, багатовісні реалії/істини та різні способи дослідження та пізнання [13]. Упродовж другої половини ХХ ст. у закордонній практиці досліджень у соціальній роботі сформувалась «доказова практика», коли, спираючись на позитивістську парадигму, збирали факти на підтвердження того, наскільки спрацьовує певна програма, інтервенція чи послуга. Згодом емпірико-аналітичну, позитивістську практику поставили під сумнів, і дедалі більшого поширення набувають постпозитивістські парадигми дослідження, у межах яких до побудови знання залучають людей, які традиційно виключені з цього процесу [14]. Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи звертає увагу, що особливого значення набуває *критичний* аналіз різних контекстів, в яких відбувається дослідження, використання різних гносеологічних підходів, опертя на якісні, кількісні та змішані методи. Дослідження у соціальній роботі здійснюються, зокрема, задля того, щоб допомогти зрозуміти індивідуальні, міжособистісні та ширші соціальні й структурні проблеми, а також їхні наслідки [13], які лише поглиблюються в час глобалізації та цифровізації.

Критичні дослідження в соціології та в соціальній роботі [3; 7; 12] протягом десятиліть порушували питання, що соціальні працівники та інші фахівці з обслуговування людей, розглядають суспільні проблеми як приватні проблеми клієнтів соціальної роботи, а не як структурні, зумовлені нерівностями в суспільстві.

Слід зауважити, що критична парадигма є розвивальною (емансипативною), постмодерністською, постструктуралістською. У межах цієї парадигми дослідники виходять із того, що не існує «справжньої» реальності, наявне багатоманіття істин, які індивідуально сконструйовані. Для оцінки розуміння соціального світу дослідники мають залучати учасників до інтерактивного діалогу, щоб проаналізувати та зробити видимими ці соціально сконструйовані реальності. За своєю суттю критична парадигма зосереджена на владі, нерівності та соціальних змінах [14]. Вона передбачає, що наукове дослідження спрямоване не тільки на збирання важливих даних, але й повинно проводитися з чіткою метою позитивних соціальних зрушень, які відбудуться в житті учасників дослідження та в досліджуваних системах [2]. Критично налаштовані дослідники у соціальній роботі та соціальні працівники також стверджують, що цінності, пов'язані з боротьбою з пригніченням, є більш переконливими, ніж цінності, які традиційно асоціюються з «допомогою» [8].

Відтак, сучасною традицією в соціальній роботі для розвитку практичних знань є критична рефлексія і рефлексивна практика, урахування дисбалансу влади між соціальним працівником і користувачем послуг, уникання неетичного використання влади [4]. До методології критичної парадигми відносять: феміністичні дослідження, дослідження в дії, критичну етнографію тощо. Ці методи не передбачають формування контрольних та експериментальних груп з метою відстеження об'єктивних параметрів змін, проте спрямовані на розробку інноваційних методик, моделей, технологій практики соціальної роботи.

Американська дослідниця С. Джирек звертає увагу, що – у межах критичної парадигми – задля сприяння розширенню можливостей та соціальній справедливості соціальні працівники повинні допомогти особам, які пережили насилля та мали травмівний досвід, реконструювати свій життєвий досвід, створити той простір, де можна розповісти не надто привабливі історії, а потім залучити зусилля на мезо– та макрорівні для розв'язання соціальних проблем та і подолання нерівностей [5]. За такого підходу фактично стирається межа між дослідженням, макропрактикою соціальної роботи і соціальною політикою.

Доцільно також згадати про дослідження у сільському Непалі. У 2012–2013 роках група дослідниць з Фінляндії та Великобританії спостерігала за двома жіночими громадами, вивчала соціальні ієрархії, гендерні стосунки та питання влади. За підсумками цього дослідження зроблено

висновки, які стосуються не тільки конкретного контексту, а й досліджень із соціальної роботи в цілому та ролей дослідників, їхньої етичної відповідальності та саморефлексивності [7].

Прихильники феміністичних та постмодерністських підходів [1; 3; 9; 15] поділяють точку зору, що дослідникам варто розуміти, яку роль відіграють особисті історії у створенні суспільно-політичних світів та контекстів, яким чином можна впливати на ці контексти. Наприклад, у дослідженні А. Ярошенко у рамках критичної парадигми застосовано феміністичну теорію позицій, згідно з якою формування знань і навичок із гендерної компетентності у соціальних працівників відбувалося з урахуванням поглядів і досвіду як надавачів, так і отримувачів соціальних послуг, а позиція дослідників базувалася на поєднанні теорії та практики, науки й активізму [15].

Отже, у межах критичної парадигми позиція дослідників – близька, активно використовуються такі партисипативні (учасницькі) методи, які передбачають співпрацю між дослідниками та досліджуваними (клієнтами), котрих вважають експертами. Прикладом такого підходу може слугувати дослідження в дії, тобто стратегія спрямована на допомогу всім зацікавленим сторонам у створенні нового спільного знання [4; 6]. Ця стратегія надає учасникам дослідження право активного голосу в процесі вироблення нових знань щодо вирішення певних соціальних проблем. Таке дослідження є циклічним (рекомендовано мати від шести до дев'яти циклів) і передбачає рефлексивний аналіз кожного з циклів, що, зазвичай, ґрунтуються на впровадженні певного інноваційного підходу [11].

Таким чином, критична парадигма досліджень у соціальній роботі передбачає, зокрема, близьку дистанцію між дослідниками та іншими учасниками дослідження, орієнтується на експертність клієнтів та суб'єкт-суб'єктні відносини. Дослідження, проведені у межах критичної парадигми, кидають виклик наявним нерівностям у суспільстві і прагнуть запропонувати такі зміни та інтервенції соціальної роботи, котрі трансформують суспільну реальність.

Література:

1. Ahmed A. *Retiring to Spain: Women's narratives of nostalgia, belonging and community*. Bristol: Policy Press, 2015. 208 p.
2. DeCarlo M. *Scientific inquiry in social work*. 2018. URL: <http://scientificinquiryinsocialwork.pressbooks.com>
3. *Feminist Narrative Research: Opportunities and Challenges* / Woodiwiss J., Smith K., Lockwood K. (eds.). London: Palgrave Macmillan, 2017. 218 p.

4. Ferguson H. How social workers reflect in action and when and why they don't: the possibilities and limits to reflective practice in social work. *Social work education*. 2018. Vol. 37 (4). P. 415–427.
5. Jirek S. L. Narrative reconstruction and post-traumatic growth among trauma survivors: The importance of narrative in social work research and practice. *Qualitative Social Work*. 2017. Vol. 16(2). P. 166–188.
6. Maglajlic K. Using Action to Cross Boundaries: An Example of Cross-national Action Research in England and Bosnia and Herzegovina. *Critical Edge Issues in Social Work and Social Policy Comparative Research Perspectives* / Ramon Sh., Zavirsek D. (eds). Ljubljana. 2009. P.181–199.
7. Mikkonen E., Laitinen M., Hill C. Hierarchies of knowledge: Analyzing inequalities within the social work ethnographic research process as ethical notions in knowledge production. *Qualitative Social Work*. 2017. Vol. 16(4). P. 515–532.
8. Pease B. From Evidence-Based Practice to Critical Knowledge in Post-Positivist Social Work. *Critical Social Work: Theories and Practices for a Socially Just World (2nd ed.)*. / Allan J., Briskman L., Pease B. (eds.). London: Routledge, 2009. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003115304>
9. Semigina T., Tymoshenko N. «I feel alive!»: Developing an empowering intervention for HIV-positive women in Ukraine. *Social Dialogue*. 2016. Vol. 4. P. 28–31.
10. Stringer E. T. *Action Research*. 4th ed. London: Sage Publications, 2014. 328 p.
11. Yeroshenko K., Semigina T. Creating a training programme for community-based paralegals: action research. *Social Work and Education*. 2017. Vol. 4 (2). P. 33–45.
12. Ylvisaker S., Rugkåsa M. Dilemmas and conflicting pressures in social work practice. *European Journal of Social Work*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1080/13691457.2021.1954884>
13. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 175 с.
14. Семигіна Т. В. Чи завжди цифри мають значення: Огляд парадигм дослідження у соціальній роботі. *Path of science*. 2020. Vol. 6. № 7. P. 3001–3011.
15. Ярошенко А. А. Формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. дис. ... докт. філософії за спец. 231 «Соціальна робота». Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 270 с.